

Ана Одоровић*

Ronald Coase, Ning Wang, *How China Became Capitalist*, Palgrave Macmillan, 2013, 272

Нобеловац Роналд Коуз је у 101. години своју последњу књигу посветио кинеској трансформацији од планске ка тржишној привреди. Овај феномен је вредан пажње због запањујуће стопе раста кинеске привреде, с једне стране, и потпуно стихијског карактера реформи, с друге. Непредвидљивост кинеске тржишне трансформације утолико је већа због тога што се одиграла под окриљем Комунистичке партије, која је у целом процесу тежила да унапреди социјализам.

Комунистички вођа Мао је доласком на власт имао визију кинеског друштва које би почивало на класној борби, колективној својини и планској привреди, с циљем остваривања једнакости између појединаца и општег просперитета кинеског народа. Специфичност комунизма у Кини био је висок степен политичке децентрализације која је требало да уважи особености локалних услова. Међутим, ова политика није створила адекватан систем одговорности локалних власти за неуспешно организовање привредне активности. Осим тога, Мао је оставио мало простора слободи мишљења, гушењем било које врсте критике режима, чиме су тадашњи интелектуалци махом доведени на друштвене маргине. Социјализам је врло брзо, уместо инструмента постао сам себи циљ, који је довео до смртоносне глади дотад непознатих размера, а кинески народ је због идеолошког радикализма раскинуо везу с културним наслеђем и одрекао се приступа модерној науци и технологији.

Маова смрт 1976. означава почетак реформи које ће довести до стварања капиталистичког система, а чији су носиоци били Маови политички наследници, који су у реформама видели прилику да модернизацијом социјализма докажу његову супериорност. Питање оживљавања привреде у стагнацији долази у жижу пажње власти, као предуслов политичке стабилности. Оно што је омогућило да се

* Аутор је сарадник у настави на Правном факултету Универзитета у Београду.

Кина у периоду после Маоа избави од идеолошке заслепљености је окретање древном принципу да се да ли је нешто истина може тестирати само на основу чињеница. Прагматичан приступ стварности и учење методом грешке и покушаја већ су у првим годинама довели до увођења одређених елемената тржишне привреде. Други важан фактор био је раскид с културном и технолошком изолацијом Кине из Маовог времена, након што су кинеске власти почеле да путују по свету и увиделе значај технологије и ефикасног пословног управљања за привредни напредак.

Тежиште званичних реформи у првој фази било је унапређивање пословања јавних предузећа. Она су убрзо добила већи степен аутономије у односу на локалну власт, као и могућност да након што достигну обим производње који је био предвиђен државним планом, сама одлуче о томе шта ће и у којој количини производити. Тиме је заправо створен паралелни систем у коме је планска привреда имала примарни, а тржишна помоћни значај. Међутим, ове мере нису уклониле основни узрок неефикасности који се своди на то да у условима контролисаних цена недостају информације о стварним трошковима производње и приликама на тржишту, што у капиталистичкој привреди рефлектују тржишне цене.

Права трансформација ка тржишној привреди, према мишљењу аутора, одиграла се на маргинама друштва, тамо где је државна контрола била најслабија. Реформе, које аутори називају реформе маргинализованих под Маовим режимом, подразумевале су повратак приватног предузетништва у оним сферама где је понуда државног сектора била недовољна с обзиром на постојеће економске прилике. Централна власт им се није противила јер се сматрало да не представљају претњу по државни сектор и партију на власти.

Прва реформа маргинализованих успоставила је приватну земљорадњу која је од Маовог периода била забрањена у корист колективне земљорадње. Систем је био осмишљен на начин да се јединствен модел производње који се показао као ефикасан у једном селу, примењивао на целокупну сеоску популацију, без уважавања локалних различитости. Резултат ове политике била је још већа глад у појединим регионима, због чега су сељаци прибегли приватној земљорадњи у различитим прикривеним формама. Као одговор на економску реалност, кинеске власти су је дозволиле и то изузетно у појединим деловима територије, где су „људи изгубили веру у колективно власништво“, да би 1982. године, као последица њених супериорних резултата, приватна земљорадња постала званично прихваћена. На сличан начин дошло је до увођења приватног сектора у градовима, где је растућа незапосленост градског становништва довела до самозапошљавања.

Посебно значајан допринос реформи маргинализованих је индустријализација руралних подручја. Општинска предузећа су се развила изван планског система производње, као основни извор непољопривредних занимања руралне популације. Иако званично у колективном власништву, већини предузећа је то служило као идеолошко покриће за приватну активност. Ослобођена бирократских стега, ова предузећа су се прилагођавала тржишним подстицајима. Иако нису имала приступ инпутима које је контролисала држава, успевала су да их прибаве на црном тржишту по вишој цени, док су државни систем дистрибуције заменили сопственим продајним тимовима. Ова предузећа ће врло брзо постати главни генератор раста кинеске привреде у раној фази реформи. Њихов значај је утолико већи због тога што су постала извор конкуренције државном сектору.

Последња област реформи подразумевала је стварање специјалних економских зона које су, попут друштвених лабораторија, служиле за тестирање одређених елемената тржишне привреде с циљем унапређења социјализма, пре свега либерализоване спољне трговине и страних улагања. Ове зоне су биле стриктно економски издвојене од остатка привреде, како ефекти евентуално неуспелих експеримената не би угрозили остатак социјалистичког поретка. Неочекивано значајан привредни раст у овим областима је допринео да се одређене карактеристике тржишне привреде у каснијој фази реформи уведу и у осталим деловима територије.

Година 1992. означава почетак друге фазе реформи, након што је међу појединцима на власти сазрело уверење да социјализам не треба изједначавати са колективним власништвом или централним планирањем, већ са свим достигнућима која доприносе општем просперитету. Централна власт тада по први пут прихвата тржишну привреду као свој крајњи циљ у изградњи „социјализма с кинеским карактеристикама“. Најважнија мера која је том приликом предузета била је потпуно укидање ценовне контроле, која је заједно с пореском реформом, довела је до стварања свенационалног тржишта производа. Други значајан фактор била је конкуренција локалних власти које су, у намери да привуку што више инвестиција, преузеле активну улогу у мобилизацији фактора производње. Управо је овај процес симултаних покушаја у различитим регионима омогућио да се скрати време проналажења најефикаснијих модела организације производње.

На крају свог излагања о кинеској тржишној трансформацији аутори износе два главна закључка. Први подразумева да се заслуге за њен успех неоправдано приписују кинеским властима, када главни узрок треба тражити у томе што није постојао унапред осмишљени модел тржишне привреде који би био систематски изграђен из

темеља, као у другим транзиционим земљама. Док су кинеске власти све време остале доследне свом идеолошком опредељењу, реформе маргинализованих су према мишљењу аутора имале кључну улогу у стварању приватног предузетништва и увођењу тржишних сила. Чињеница да се комунистичка партија одржала на власти, говори само у прилог томе да се заправо променио извор њеног легитимитета, који сада лежи у унапређењу животног стандарда становништва. Други закључак аутора доводи у питање одрживост раста кинеске привреде чија се конкурентност базира на ниским трошковима рада. Кинеска предузећа и даље у великој мери одступају од стандарда продуктивности других развијених земаља, што је последица ниског нивоа иновација. Основни предуслов иновирања лежи у слободном стицању и акумулацији знања, што Коуз и Ванг називају „тржиштем идеја“. Иако су се кинеске власти у великој мери одрекле утицаја на привреду, аутори наглашавају да политичке слободе у Кини и даље не уживају заштиту која је неопходна за слободан проток информација. Недостатак тржишта идеја је, према њиховом мишљењу, највећа препрека коју треба премостити у будућности.

Значај књиге Коуза и Ванга лежи пре свега у чињеници да на веома убедљив начин, позивањем на аутентичне текстове, расветљава друштвени процес који је омогућио да се Кина од назадне комунистичке земље претвори у другу највећу привреду света. Кроз бројне детаље она нас упознаје с потпуно новим моделом транзиције у коме се држава потпуно повлачи из привреде тек након што приватни сектор постане довољно развијен да апсорбује факторе производње ослобођене ликвидацијом државног сектора, чиме се у потпуности избегава период рецесије типичан за транзиционе земље. Ипак, аутори остављају отворено питање да ли је експериментални приступ реформама применљив на друге земље, чија је територија мања, а привредни систем више централизован у односу на децентрализовану планску привреду из Маовог периода.

Најнеуобичајнији аспект кинеске трансформације је несклад између политичких и економских институција, што противречи општеприхваћеном мишљењу о њиховој међузависности. Помало изненађује да Коуз и Ванг не анализирају овај феномен у светлу актуелне литературе институционалне економије. Стога, у књизи изостаје и предвиђање аутора да ли ће у будућности доћи до демократизације кинеског друштва, иако врло јасно износе став да је садашњи раст неодржив без тржишта идеја.

Ова књига сигурно неће оставити равнодушним оне које инспирише економска анализа која верно одражава стварност, ослобођена апстрактних формула и поједностављујућих модела. Врло је интересно како аутори на практичним примерима из кинеске привре-

де доказују основне налазе економске теорије. При томе, читалац се упознаје са читавом еволуцијом идеја које су на крају помириле комунистичку идеологију и тржишну привреду, што је занимљив феномен не само за оне који су привржени економској науци.